

POLIITTISEN SOSIOLOGIAN KEHITYSSUUNNISTA

Ilkka Juhani Heiskanen

Tässä artikkelissa on tarkoituksena kahta vastailmestynyttä teosta vertailemalla selvittää eräitä poliittisen sosiologian kehityssuuntia ja -mahdollisuuksia.* Tarkastelun perusta voi tuntua liian suppealta. Molempien teosten kirjoittajat kuuluvat kuitenkin eittämättä tämän hetken poliittisten sosiologien eturiviin, ja tästä syystä heidän töitään on hyödyllistä vertailla toisaalta poliittisen sosiologian standarditöihin ja toisaalta toisiinsa sekä pyrkiä näiden vertailujen perusteella estimoimaan poliittisen sosiologian tulevia mahdollisuuksia. Molemmat tarkasteltavat teokset ovat lisäksi teoreettisesti asennoituneita ja tuovat esille eräitä sosiaalitieteitten teorianmuodostuksen ja metodiopin peruskysymyksiä.

Vertailu perinteellisen poliittisen sosiologian standarditöihin osoittaa näiden molempien töiden tärkeyden. Poliittinen sosiologia on suuressa määrin ollut kiinnostunut vain nykyaikaisten yhteiskuntien yleisistä kehityssuunnista: nykyaikaistumisesta, demokratisoitumisesta, byrokratisoitumisesta, massayhteiskunnan kehittymisestä ja ideologiain taantumisesta.¹ Tarkastelu on suuressa määrin ollut historiallista, eräänlaiseen trenditarkasteluun perustuvaa, ja keskittynyt yleensä vain muutamien teoreettisten käsitteiden ympärille. Sekä S. N. Eisenstadt että Erik Allardt pyrkivät hyvin tietoisesti laajentamaan tätä suppeaa otetta sekä empiirisen aineiston että teorianmuodostuksen osalta.

Tutkimuksen empiirinen perusta

Empiirinen aineisto, jota Eisenstadt analysoi ja jota hän käyttää teorianmuodostuksensa perustana on tavallaan kokonaan uutta poliittisessä sosiologiassa. Aineisto on historiallista sanan varsinaisessa merkityksessä.

* S. N. EISENSTADT, *The Political Systems of Empires*, New York, 1963 ja ERIK ALLARDT, *Yhteiskunnan rakenne ja sosiaalinen paine*, Porvoo, 1964. Allardt'n kirja on ilmestynyt vuonna 1965 myös ruotsiksi, *Samhällsstruktur och sociala spänningar*.

Kirjoittaja on suorittanut valtiotieteen lisensiaatin tutkinnon 1964 ja toimii valtion yhteiskuntatieteellisen toimikunnan tutkimusassistenttina.

Eisenstadt tutkii poliittisten järjestelmien syntyä ja kehitystä eräissä historiallisissa yhteiskuntatyyppissä, jota hän kutsuu keskitetysti hallituksi historiallisiksi valtakunnaksi (historical bureaucratic empires). Tällaisia valtakuntia ovat esimerkiksi muinainen Egypti, ptolemaiolainen Egypti, sassanidien Persia, Itä-Rooma ja moslemien hallitsema Espanja. Eisenstadt on laatinut tutkimukseen mukaan otetuista valtakunnista analyttiset taulukot, jotka sisältävät tietoja poliittisesta ja hallinnollisesta kehityksestä sekä yhteiskunnan rakenteen muutoksesta eräiden keskeisten perusvaraabeleiden suhteen. Kaikkiaan taulukoita on laadittu 27 keskitetysti hallitusta historiallisesta valtakunnasta ja lisäksi tarjotaan vertailun vuoksi vastaavat tiedot myös viidestä keskityksen suhteen alemmalla tasolla olevasta (pre-bureaucratic) valtakunnasta. Näiden perustietojen avulla Eisenstadt kehittää teoreettista analyysiä, jossa hän selittää keskitetysti hallittujen historiallisten valtakuntien poliittisten järjestelmien luonnetta eräiden teoreettisten perusdimensioiden ja käsitteiden avulla.

Se empiirinen aineisto, jota Allardt käyttää teoreettisten argumenttiansa perustana, on myös laaja, mutta kokonaan toisenlaatuinen kuin Eisenstadtin. Ero johtuu teorianmuodostuksen tavoitteiden eroavuudesta. Eisenstadt rajoittaa analyysinsä pelkästään poliittisiin ja poliittisesti relevantteihin ilmiöihin. Allardt ei tyydy tähän, vaan pyrkii esittämään . . . »eräänlaisen yhteiskunnan rakennetta ja ihmisten joukkokäyttäytymistä koskevan yleisen teorian».² Tästä syystä Allardtin empiirinen aineisto on peräisin yhteiskunnan eri sektoreilta, ja poliittisia ilmiötä käsittelevällä aineistolla ei ole muuta erikoisasemaa kuin se, että poliittiset ilmiöt tarjoavat runsaasti esimerkkejä joukkokäyttäytymisestä.³ Allardtin teoksen »poliittisuus» johtuu myös luonnollisesti siitä, että kirjoittaja formuloi teoriansa alkuaan selittämään juuri poliittisia ilmiötä.⁴

Sekä Eisenstadtin että Allardtin tapa valita empiirinen aineisto ja käsitellä sitä antaa pari arvokasta viitettä poliittisen sosiologian tutkijoille. Ensiksi Eisenstadtin empiirisen aineiston valinta osoittaa, että poliittisten sosiologienkin on osattava käyttää »... sosiologisen analyysin mahdollisuuksia historialliseen aineistoon perustuvissa vertailevissa tutkimuksissa». ⁵ Toinen opastus, joka Eisenstadtin aineiston valinnasta löytyy, on se, että kaukainen historiallinen aineisto voi auttaa tutkijaa »vieraantumaan» tutkimuskohteestaan siten, ettei hän pyri vain yhteiskunnallisen rakenteen yksityiskohtaiseen kuvaukseen, vaan yrittää löytää pienen joukon teoreettisia perusdimensioita, joita sitten voi hyvin käyttää vertailevassa tutkimuksessa.

Allardtin tutkimuskohteen valinta ja käsittely antaa puolestaan muistutuksen siitä, että poliittisen sosiologin ei pidä tuijottaa vain poliittisiin ja »poliittisesti relevantteihin» (so. poliittisten ilmiöiden selittämiseen käytet-

täviin) yhteiskunnallisiin tekijöihin. Hänen on myös pyrittävä näkemään poliittisen kentän ulkopuolisia ilmiöitä, löytämään niissä rakenteellisia yhtäläisyyksiä poliittisiin ilmiöihin ja selittämään poliittisia ilmiöitä sellaisten käsitteiden ja teoreettisten rakennelmien avulla, joilla jo on tai joilla voi olla sovellutuksia myös muiden kuin poliittista laatua olevien yhteiskunnallisten ilmiöiden selittämisessä.

Teorianmuodostus

Jo edellä viitattiin siihen peruseroavuuteen, joka on Eisenstadtin ja Allardtin teorianmuodostuksen tavoitteiden välillä. Vaikka tutkijoiden teoreettiset analyysit eroavatkin sekä empiirisen perustan että tavoitellun abstraktion tason suhteen, on analyyseillä kuitenkin yhteisiä rakenteellisia ominaisuuksia. Molemmat esittävät eräänlaisen jännite-(tension) mallin. Yhteiskunnan yleisen rakenteen ja instituutioiden (Eisenstadt) tai yhteiskunnan yleisen rakenteen ja yksilöiden välisen kanssakäymisen luonteen (Allardt) välillä otaksutaan olevan jännitetiloja, joiden voimakkuus riippuu eräiden yhteiskunnan rakennetta kuvaavien perusdimensioitten välisistä suhteista. Molemmat pyrkivät edelleen spesifioimaan näitten jännite-tilojen luonnetta ja seurauksia.

Eisenstadtin »keskitetysti hallittujen historiallisten valtakuntien mallin» keskeisiä teoreettisia dimensioita ovat yhteiskunnan rakenteen erilaistuminen (differentiation) ja siihen liittyvä voimavarojen vapautuminen (free-floating resources), hallitsijan poliittisissa tavoitteissa ilmenevä poliittisen sektorin autonomisuuspyrkimys ja hallitsijain vallan legitiimisyyden perusta. Keskitetysti hallittujen historiallisten valtakuntien syntymisen perustana on juuri yhteiskunnan rakenteen erilaistuminen ja voimavarojen vapautuminen (ulkoinen tekijä) ja hallitsijain pyrkimys poliittisen sektorin autonomisuuteen ja vapaan poliittisen vallan (generalized power) luominen (sisäinen tekijä). Jännitystilän järjestelmässä kuitenkin aiheuttaa se, että hallitsijain legitiimisyysvaatimuksen perustana on traditio ja yhteiskunnan traditionaalisten ryhmien tuki. Yhteiskunnan erilaistuminen ja vapaiden voimavarojen syntyminen, jotka toisaalta ovat välttämättömiä poliittisen sektorin autonomisuuspyrkimyksen kannalta, pyrkivät toisaalta hajottamaan traditionaalisen legitiimisyyden perustan. Toinen jännityksen kohde syntyy, kun lisääntyvä erilaistuminen ja voimavarojen vapautuminen johtavat yhteiskunnan eri ryhmien väliseen kilpailuun vapautuneista voimavaroista. Se tapa, jolla tämä kilpailu pyritään institutionalisoimaan hallinnolliseen koneistoon ja poliittisen kilpailun instituutioihin, voi toisaalta joko sitoa jo vapautuneita voimavaroja ja siten pitkällä tähtäyksellä horjuttaa poliittisen sektorin autonomisuutta, tai sitten horjuttaa hallitsijan traditionaalista

legitiimisyttä. Näistä jännitetiloista johtuu, että vaikka perusdimensiot (erilaistuminen ja autonomisuuspyrkimys) voivatkin selittää keskitetysti hallittujen historiallisten valtakuntien syntymistä, niiden pysymisen tai hajoamisen selittämiseen tarvitaan muita tekijöitä. Tällaisia tekijöitä ovat lähinnä hallitsijain ja yhteiskunnan keskeisten ryhmien poliittinen asennoituminen ja toiminta. Jatkoanalyysissään Eisenstadt keskittyy näiden tekijäin tarkasteluun. Hallitsijain ja ryhmien asenteiden ja toiminnan selittämiseen Eisenstadt käyttää perusdimensioittensa (erilaistuminen ja autonomisuuspyrkimys) »eri arvoja ja yhdistelmiä», so. hän tarkastelee poliittisen sektorin itsenäistymisen eri asteita ja sillä tapahtuvaa institutionalisointimista hallitsijain erilaisten perustavoitteiden (kulttuuri, kollektiivinen, taloudellinen jne.) ollessa etualalla ja yhteiskunnan eri ryhmien (aristokratia, talonpojat, palveleva luokka) eriasteisen erilaistumisen vallitessa. Tämän tarkastelun avulla Eisenstadt lopulta esittää yksityiskohtaisen analyysin siitä, miten jatkuvuus tai muutos historiallisissa keskitetysti hallituissa valtakunnissa tapahtui.

Eisenstadtin analyysistä on huomattava, ettei se pyrikään olemaan mitään muuta kuin y h d e n t y p p i s e n poliittisen järjestelmän analyysi. Kuitenkin sen perusdimensiot, teoreettiset käsitteet ja tutkimusstrategia (jännite- ja feedback-ajattelu) ovat sovellettavissa myös muuntyyppisten poliittisten järjestelmien tarkasteluun ja teoreettiseen analyysiin.

Allardt'n yleisemmässä »joukkokäyttäytymisen mallissa» teoreettisen käsittelyn painopiste on kahden perusdimension (yhteiskunnan rakenne-dimension) käytössä. Nämä dimensiot ovat työnjako ja yhdenmukaisuuden paine. Dikotomisoimalla nämä dimensiot ja muodostamalla niistä nelikentän Allardt saa neljän tyyppin typologian kuvaamaan erilaisia solidaarisuustilanteita (tai kääntäen, legitiimisyysristiriitatilanteita). Nämä tyypit ovat: 1. työnjako pieni — yhdenmukaisuuden paine suuri, 2. työnjako pieni — yhdenmukaisuuden paine pieni, 3. työnjako suuri — yhdenmukaisuuden paine suuri, 4. työnjako suuri — yhdenmukaisuuden paine pieni. Näistä tyypeistä kaksi, ensimmäinen ja neljäs, vastaavat voimakkaan solidaarisuuden tilanteita, kun taas kaksi muuta, toinen ja kolmas, ovat alhaisen solidaarisuuden (legitiimisyysristiriitojen) tilanteita. Ensimmäinen ja neljäs vastaavat myös Emile Durkheimin esittämiä solidaarisuustyyppejä; ensimmäinen samankaltaisuuteen ja tiukkoihin normeihin perustuva vastaa Durkheimin mekaanisen solidaarisuuden käsitettä, neljäs erilaisuuteen ja vaihtoon perustuva Durkheimin orgaanisen solidaarisuuden käsitettä. Kaksi muuta tyyppiä ovat heikon solidaarisuuden tilanteita: kolmas tyyppi sisältää tilanteet, jotka yksilötasolla tuntuvat pakko-tilanteina, neljäs tilanteet, jotka yksilötasolla aiheuttavat välinpitämättömyyttä ja epävarmuutta, so. vieraantumista.

Allardt käyttää kirjassaan typologiaansa monenlaisten yhteiskunnallisten tilanteiden analyysiin ja myös erilaisten esimerkiksi viiteryhmäteoriaa koskevien käsitteellisten selvittelyjen tekemiseen. Pääpaino kuitenkin on juuri typologian avulla esitetyissä solidaarisuuden ja legitiimisyysristiriitojen teoriassa ja heikkojen solidaarisuustilanteiden (vieraantumis- ja pakko-tilanteiden) jatkoanalyysissä.

Kuten edellä esitetystä käy ilmi, sisältää Allardtinkin teoreettinen viitekehys eräänlaisen jännitemallin. Keskeisenä tekijänä, eräänlaisena impliittisenä väliintulevana muuttujana, on nimen omaan yhteiskunnan rakenteen perustekijäin (työnjako, paine yhdenmukaisuuteen) eri yhdistelmien aiheuttama jännite tai jännitteen höllyminen, jonka avulla voidaan selittää yksilöiden joukkokäyttäytymistä (suhtautumista toisiin yksilöihin, ryhmiin, yhteiskunnan instituutioihin).

Institutionaalinen ja sosiaalipsykologinen tutkimusote

Eisenstadtin ja Allardtinkin teoreettisten otteiden erilaisuutta voitaisiin kenties parhaiten selvittää oppihistorialliselta kannalta. Sosiologisessa teorianmuodostuksessa on jo pitkään tehty turhia yrityksiä nivoa yhteen toisaalta institutionaalinen teorianmuodostus (rakenne-funktionaalinen, erityisesti sellaisena kuin Talcott Parsons ja hänen kannattajansa sen esittävät) ja toisaalta yksilö — ryhmä perusteinen teorianmuodostus (sosiaalipsykologinen tutkimusote, Georg Caspar Homansin ja hänen kannattajiensa pisimmälle kehittämä). Eisenstadt on lähempänä edellistä tarkastelutapaa, kun taas Allardt tulee lähemmäksi jälkimmäistä. Molemmat kuitenkin pyrkivät teoreettisessa analyysissään nivomaan yhteen näitä kahta teoreettista otetta. Eisenstadtilla tämä ilmenee siinä, että hän, toisin kuin institutionaalisen teorianmuodostuksen kannattajat yleensä kiinnittää huomiota myös yksilöihin ja heidän tavoitteisiinsa (hallitsija, poliittinen eliitti) sekä ryhmien rakenteeseen ja tämän rakenteen vaikutukseen ryhmien asennoitumiseen ja toimintoihin (ryhmien erilaistuminen ja poliittinen toiminta). Allardt taas nivoo näitä kahta eri otetta yhteen siten, että toinen hänen typologiansa perusdimensioista (yhdenmukaisuuden paine) liittyy läheisesti institutionaaliseen tarkastelutapaan (normiteoriaan). Tämä yhteys ei kuitenkaan ole kovin läheinen sen vuoksi, että Allardt tarkastelee normijärjestelmien yleistä luonnetta (normien tiukkuutta = sanktioiden voimakkuutta, normien johdonmukaisuutta ja ristiriidattomuutta), kun taas institutionalistit kiinnittävät enemmän huomiota siihen, mitä normien avulla säädetään.

Tämä lähtökohtien erilaisuus kuvastuu selvästi siinä, miten Allardt ja Eisenstadt käsittelevät eräitä teoreettisia peruskäsitteitä, jotka molemmilla

näyttävät tarkoittavan samaa asiaa. Allardtin työnjako-käsitteellä näyttää olevan sama referenssi kuin Eisenstadtin yhteiskunnan erilaistumisen käsitteellä. Kuitenkin Allardt toteaa analyysissään, että suuri työnjako yhdessä pienen yhdenmukaisuuden paineen kanssa johtaa solidaarisuuteen ja legitimiisyyseristiriitojen vähenemiseen. Eisenstadt puolestaan osoittaa analyysissään, etteivät »automaattiset» ristiriitojen säätelymekanismit (joihin kuuluu myös Allardtin orgaanisen solidaarisuuden eräs perusmuoto, markkinavaihto) kykene säätelemään erilaistumiseen liittyvää, vapautuneista voimavaroista syntyvää taistelua ryhmien välillä, vaan niiden säätelyyn on kehitettävä uusia hallinto- ja poliittisen taistelun instituutioita. Tämä peruseroavuus, joka jossakin määrin näyttää ristiriitaisuudelta, selittyy sillä, että analyysit koskevat yhteiskunnallisen muutosprosessin eri osia. Eisenstadt tarkastelee tietäntyyppisten poliittisten ja hallinnollisten instituutioiden syntyä ja institutionalisoitumista, Allardt puolestaan jo olemassa olevien instituutioiden perustan (legitiimisyuden) lujuttamista tai rakoilua. Allardtin analyysissä kilpailu on jo institutionaalisesti säädelty jo huomiota kiinnitetään vain perustavaa laatua oleviin ristiriitoihin, so. legitimiisyyseristiriitoihin, kun taas Eisenstadt kiinnittää huomiota juuri kilpailuun, joka pakottaa muuttamaan poliittisia instituutioita ja viime kädessä myös legitimiisyyden perustaa.

Sama ero tulee näkyviin myös vaihto-käsitteen käytössä. Allardt noudattelee homansilaista linjaa ja tulkitsee vaihdon siten, että sitä tapahtuu kaikessa yksilöiden välisessä mielekkäässä kanssakäymisessä. Kanssakäyminen on aina positiivisesti tai negatiivisesti palkitsevaa ja yksilöt arvioivat aina kanssakäymiseen sijoittamiaan ja siinä saamiaan etuja, so. vaihdon lopputulosta. Allardt asettaa teorianmuodostuksessa vaihtoon perustuvan kanssakäymisen samankaltaisuuteen perustuvan kanssakäymisen vastapooliksi: vertailu vaihtoon perustuvassa kanssakäymisessä ei tapahdu yksilöllisen samankaltaisuuden tai erilaisuuden perusteella, vaan vertailu koskee kanssakäymisen kustannuksia ja voittoja. Seurauksena on, että vaihtoon perustuvassa kanssakäymisessä voitot muodostuvat suurimmiksi, kun vaihdon osapuolet ovat erilaiset. Kahtiajaolla »samankaltaisuuteen /vaihtoon ja erilaisuuteen perustuva kanssakäyminen» Allardt voi mielekkäästi yhdistää perustypologiansa viiteryhmä- ja deprivatioteorioihin ja tehdä nämä teoriat sosiologisesti mielenkiintoisemmiksi.

Eisenstadtin käyttämässä merkityksessä vaihtoa tapahtuu lähinnä vain yhteiskunnan eri sektorien välillä, ja yksilöiden sekä ryhmien välisessä kanssakäymisessä on lähinnä kysymys vain kilpailusta. Nimen omaan eritasoisten ryhmien solidaarisuus, joka on erittäin tärkeä tekijä ryhmien kilpailukykyyn kannalta, jää vaille huomiota. Eisenstadt viittaa teoksensa alkupuolella ohimennen panos-tuotos analyysiin (input-output analysis)⁶

mutta ei selvänä, miten panosten asettelu ja tuotoksen ulossaanti yhteiskunnan sektorilta toiselle tapahtuu. Tässä Eisenstadt laiminlyö ne systemaattisen analyysin mahdollisuudet, joita esimerkiksi Parsonsin ja Neil Smelserin sopimukseen perustuva (contracted) vaihdon käsite tarjoaa.⁷

Eräänä yhtäläisyytenä ja myös varauksena sekä Eisenstadtin että Allardtin analyysihin voi esittää sen, että ne ovat staattisia. Huomautus tuntuu luonnolliselta Allardtin analyysin suhteen, joka keskittyy yksityisten solidaarisuustilanteiden selittämiseen, eikä pyrikään selittämään muutoksia solidaarisuustilanteiden välillä. Huomautus voi tuntua vähemmän selvältä Eisenstadtin kohdalla, koska hän nimenomaan tarkastelee institutionalisoitumisprosesseja. Kyseisen tarkastelun teoreettinen puoli koskee kuitenkin vain keskitetysti hallittujen historiallisten valtakuntien sisäistä kehitystä. Keskitetysti hallittujen historiallisten valtakuntien suhdetta niitä edeltäneisiin ja niitä seuraaviin yhteiskuntamuotoihin ja poliittisiin järjestelmiin ei tarkastella yleistäen vaan pikemminkin historiallisesti ja kuvaillen. Jotta muutoksen tarkastelu olisi samalla teoreettisella tasolla kuin järjestelmän sisäinen tarkastelu, olisi pyrittävä selittämään, mitkä yleiset tekijät vaikuttavat yhteiskunnan erilaistumiseen ja poliittisen sektorin autonomisuuspyrkimyksiin. Eisenstadt kuitenkin tietoisesti pidättäytyy tästä yrityksestä:

»We shall not be able to deal here with the problem of 'what' created the external conditions of this type of social structure, just as we did not ask what specific conditions under which there arose the rulers with autonomic political orientation were...»

»Any comparative analysis must stop somewhere and treat certain conditions as givens for the sake of this analysis. For this reason we do not deal here also with a detailed analysis of the different types of societies from which the historical bureaucratic societies have evolved.»⁸

Mikä yllä sanottiin Eisenstadtin analyysistä, koskee myös Allardtin teoreettista rakennelmaa. Jotta tarkastelu saataisiin dynaamiseksi ja muutosta selittäväksi, olisi kytkettävä se työnjaon ja yhdenmukaisuuden paineen kehitystä selittävään institutionaaliseen teoriaan, joka olisi ainakin samalla abstraktion tasolla kuin Allardtin typologia. Voidaanko tällainen kytkentä suorittaa katkaisematta typologian hedelmällistä yhteyttä sosiaalipsykologiseen teorianmuodostukseen on taas ongelma, johon tässä vaiheessa on mahdotonta vastata.

Teorianmuodostuksen kehittymismahdollisuuksia

Näiden perusyhtäläisyyksien, eroavaisuuksien ja arvostelevien huomautusten jälkeen on syytä kysyä, missä määrin Eisenstadtin ja Allardtin teoret-

tiset analyysit voivat täydentää toisiaan. Tähän ei voida antaa vastausta siinä mielessä, että olisi olemassa jokin »superteoria», joksi nämä kaksi analyysiä voitaisiin yhdistää. Tältä kannalta ne ovat liian alustavia ja ainakin toistaiseksi liian erilaisia. Voidaan kuitenkin kysyä, missä määrin näiden kahden analyysisuunnan kannattajat voivat ottaa oppia toisistaan.

Edellä jo todettiin, että Eisenstadtin jatkoanalyysi siitä, miten keskitetyt hallitut valtakunnat institutionalisoituvat kestäväälle perustalle (tai »de-institutionalisoituvat», hajoavat), on teoreettisesti alemmalla abstraktion tasolla kuin hänen keskeinen hypoteesinsa näiden valtakuntien syntymisen yleisistä edellytyksistä. Tätä jatkoanalyysiä voitaisiin helposti nostaa eräissä kohdin korkeammalle teoreettiselle tasolle Allardtin perustypologian avulla. Lähinnä tällöin tulisi kysymykseen yhteiskunnan eri ryhmien differentioitumisen, solidaarisuuden ja poliittisen osallistumisen käsittely. Ryhmien sisäinen solidaarisuus ja ryhmän jäsenten poliittinen aktiivisuus olisivat analysoitavissa juuri Allardtin typologian avulla, ja eri ryhmien poliittiselle sektorille antama tuki taas olisi kenties selitettävissä ryhmän perusrakenteen (solidaarisuustyyppin) ja hallitsijain legitimiisyyden perustan (traditionaalinen, karismaattinen, rationaalis-legaalinen) yhdenmukaisuuden tai vastakkaisuuden avulla. Myös yhteiskunnan eri ryhmien välinen kilpailu on luonnollisesti selitettävissä osittain Allardtin typologian avulla: ryhmän sisäisen solidaarisuuden määrästä ja laadusta riippuu ryhmän kyky kilpailla muiden ryhmien kanssa. Eisenstadtin poliittisen toiminnan laajuutta selittävien variaabelien moninaisuuden alta pistää esiin eräs tähän viittaava jako: traditionaalisten ryhmien (mekaaninen solidaarisuus) ja nykyaikaisten, erilaistuneiden ryhmien (orgaaninen solidaarisuus) välinen kilpailu. Teoreettisesti olisi ollut mielenkiintoista käsitellä abstraktisemmalla tasolla juuri tätä vastakohtaisuutta ja sen vaikutusta hallinnollisen ja poliittisen koneiston kehitykseen ja institutionalisoitumiseen. Eräänä väliintulevana tekijänä olisi tässä tarkastelussa ollut varmasti hyödyllistä käyttää Max Weberin vanhaa teoreettista dimensiota formaalinen/substantiivinen rationaalisuus, joka jo heijastuu Eisenstadtin kahtiajaossa »autonomiset kilpailua säännöstelevät mekanismit/poliittiset ja byrokraattiset säätelevät mekanismit».⁹

Allardtin analyysin edelleen kehittämisen kannalta olisi hyödyllistä kiinnittää huomiota erääseen kohtaan Eisenstadtin analyysiä. Olisi kenties syytä lähteä tarkastelemaan, mitenkä legitimiisyydsperusteiden (traditionaalinen, karismaattinen, rationaalis-legaalinen) vallitessa minkilaisia legitimiisyydsristiriitoja syntyy, mihin muotoon ne institutionalisoituvat ja miten ne vaikuttavat yhteiskunnan yleisen institutionaalisen rakenteen muovautumiseen (esimerkiksi normijärjestelmän luonteeseen). Tällainen alemmalla

abstraktion tasolla tapahtuva feedback-ajatteluun perustuva tarkastelu saattaisi johtaa dikotomisten perusdimensioitten spesifioimiseen ja niiden täydentämiseen muilla samalla yleistyksen tasolla olevilla teoreettisilla dimensioilla. Toisin sanoen, olisi kenties syytä pyrkiä tarkastelemaan, miten erilaiseen kanssakäymiseen (vaihtoon/samankaltaisuuteen) perustuvat ryhmät järjestyvät kestäväälle perustalle. Tähän Allardtilla on vain muutamia satunnaisia huomautuksia: »Mekaanisen solidaarisuuden yhteiskunnassa normit valitaan tiukasti omasta sisäryhmästä Orgaanisessa yhteiskunnassa hänen viiteryhmänänsä on ihmiskoostumus, jonka kanssa hänellä on yhteisiä sopimuksia.» (Harvennut kirjoittajan).¹⁰ Mikäli Allardtin teoreettista analyysiä yritettäisiin risteyttää yhteen institutionaalisen tutkimusotteen kanssa, olisi tärkeää pyrkiä teoreettisesti selvittämään, millä perusteella »normit valitaan» tai mihin »yhteiset sopimukset» perustuvat. On tosin kyseenalaista, onko syytä lähteä sovittamaan yhteen kahta niin erilaista tutkimusotetta, joilla molemmilla on huomattavia kehitysmahdollisuuksia itsenäisinäkin. Tieteen sisäinen kritiikki näyttää kuitenkin velvoittavan sosiologeja tällaisiin yrityksiin.¹¹

Teorianmuodostuksen yleinen strategia

On syytä vielä lyhyesti puuttua erääseen teorianmuodostuksen strategian piirteeseen, joka näyttää olevan yhteinen Allardtille ja Eisenstadtille. Molempien analyysien perustana on eräänlainen heikennetty funktionaalinen ote: jännite-ajattelu korvaa tavallaan järjestelmän säilymisen (survival) käsitteen, joka funktionaalisissa analyysissä on keskeinen. »Jännite» tulee kuitenkin määritellyksi muutaman teoreettisen perusulottuvuuden avulla, ja jatkoanalyysi perustuu näihin perusulottuvuuksiin, eikä mihinkään vaikeasti operationalisoitavaan funktionaalisuuden käsitteeseen. Tämä taas takaa teorianmuodostuksen »avonaisuuden» ja helpottaa kehitettyjen teorian luonnosten yhdistämistä muilla yhteiskunnan osa-alueilla kehitettyihin analyysihin. Vastakkaiseksi esimerkiksi voidaan ottaa vaikkapa Amitai A. Etzionin lupaava yritys sorvata erilaisten organisaatioiden teoreettista typologiaa. Etzioni ottaa funktionalisuuden tehokkuuden organisaatioiden luokittelussa käytettyjen perusdimensioitten ja organisaation rakenteen »väliintulevaksi muuttujaksi.»¹² Tällöin organisaation rakennetta tarkastellaan vain tehokkuuden kannalta ja sitä ei mitenkään yhdistetä typologian perusdimensioihin ja niiden välityksellä edelleen organisaatioiden yhteiskunnallisen ympäristön muutoksiin. Samalla suljetaan pois laajemman dynaamisen teorianmuodostuksen mahdollisuus.

Yhteenveto

Lähtökohtana tälle tarkastelulle oli otaksuma, että Eisenstadtin ja Allardt'n teokset edustavat empiirisen aineiston käytön, teorianmuodostuksen ja teorianmuodostuksen perusstrategian alalla edistysaskeletta perinteellisen poliittisen sosiologian tutkimuksissa. Tarkastelu voidaan tiivistää muutamiksi »menestyksen ohjeiksi» poliittisen sosiologian tutkimukselle:

1. Poliittisen sosiologian empiiristä perustaa voidaan laajentaa tavallaan kahteen ulottuvuuteen. Ensiksikin on löydettävä uusia empiirisen aineiston lähteitä historiallisten ja ei-länsimaisten yhteiskuntien piiristä. Toiseksi vertailu poliittisten ja ei-poliittisten ilmiöiden välillä, ilman että jälkimmäisiä pidetään vain poliittisia ilmiöitä selittävinä tekijöinä, voi auttaa teorianmuodostusta pääsemään korkeammalle yleistyksen tasolle.

2. Teorianmuodostuksessa on hedelmällistä lähteä liikkeelle muutamasta teoreettisesti tärkeästä yhteiskunnan rakenneulottuvuudesta, joihin muita jo aikaisemmin tunnettuja teoreettisia käsitteitä ja tutkimustuloksia voidaan yhdistää. Tällaisia poliittisen sosiologian kannalta tärkeitä perusulottuvuuksia ovat esimerkiksi yhteiskunnan erilaistuminen (työnjako), yhteiskunnan eri sektoreiden itsenäisyys, paine yhdenmukaisuuteen ja ristiriitoja säätelevien instituutioiden formaalinen tai substantiivinen ratoraalisuus. On kenties syytä pyrkiä löytämään sellaisia perusdimensioita, jotka voivat johtaa institutionaalisen ja sosiaalipsykologisen tutkimusotteen yhdistämiseen.

3. Mikäli pyritään todella laajoihin, yhteiskunnallista muutosta selittäviin teoreettisiin järjestelmiin, on teorianmuodostus pidettävä »avoimena», so. on vältettävä sellaista funktionaalisuus- tai tehokkuus-käsitteiden käyttöä, joka voi johtaa teorianmuodostuksen vain suppeiden ja suljettujen järjestelmien ja niiden olemassaolon ehtojen tutkimiseen.

Nämä ohjeet voivat auttaa poliittista sosiologiaa kehittymään sosiaali-tieteitten systemaattiseksi, terveeseen teorianmuodostukseen perustuvaksi osaksi. Nyt tarkastellut teokset ovat rakentaneet tietä tähän suutaan, ja toivottavaa on, että tämä tie avautuisi yhä edelleen.

LÄHDEVIITTEET

¹ Vrt. esim. artikkeleita kokoomateoksessa Erik Allardt, Yrjö Littunen (eds.), *Cleavages, Ideologies and Party Systems*, Transactions of the Westermarck Society, Vol. 10, Turku 1964.

² Erik Allardt, *Yhteiskunnan rakenne ja sosiaalinen paine*, Porvoo 1964, esipuhe.

³ Esimerkkinä ei-poliittisten ilmiöiden tarkastelusta voi mainita uskonnollisten ilmiöiden analyysin, Allardt, mt. s. 194—214.

⁴ Ks. esim. Erik Allardt, Institutionalized Versus Diffuse Support of Radical Political Movements, Transactions of the Fifth World Congress of Sociology, Vol. IV, 1964 b.

⁵ S. N. Eisenstadt, The Political Systems of Empires, New York 1963, s. XIII.

⁶ Eisenstadt, mt., s. 7.

⁷ Neil J. Smelser and Talcott Parsons, Economy and Society, London 1956.

⁸ Eisenstadt, mt., s. 30—31.

⁹ Max Weber, The Theory of Social and Economic Organization, Glencoe, Ill. 1947. s. 50—51.

¹⁰ Erik Allardt, Yhteiskunnan rakenne ja sosiaalinen paine, s. 103.

¹¹ Vaihdannalle perustuvan teorian kritiikistä, joka osittain on sovellettavissa myös Allardt'n teoriaan, ks. Robert Bierstedin arvostelu Peter M. Blaun kirjasta Exchange and Power in Social Life, American Sociological Review, Vol. 30, October 1965, s. 789—790.

¹² Amitai Etzioni, A Comparative Analysis of Complex Organizations, Glencoe, Ill. 1961.